

ДА ПЫТАННЯ АБ ПЕРАДАЧЫ ПОЛЬСКІХ ТАПОНІМАЎ ПА-БЕЛАРУСКУ: СКЛАДАНЫЯ І САСТАЎНЫЯ НАЙМЕННІ

Географічныя назвы — гэта аनाмастычныя адзінкі, надзеленыя важнымі грамадскімі і прававымі функцыямі пры ўнутрыдзяржаўным і міжнародным выкарыстанні. Адпаведна кожная суверэнная краіна павінна ўстанавіць нарматыўную нацыянальную форму географічных найменняў, якая ў тым ліку будзе служыць зыходнай базай пры іншамоўным афармленні тапонімаў, а ў мэтах аптымізацыі міжнароднага супрацоўніцтва — распрацаваць прыныцы і правілы перадачы іншамоўных географічных назваў на нацыянальную мову.

У Беларусі апошнім часам істотна актывізавалася праца па стандартызацыі іншамоўных тапонімаў. Пад кіраўніцтвам Дзяржаўнага камітэта па маёмасці Рэспублікі Беларусь і Рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства «Белкартаграфія» складаюцца так званыя тэхнічныя кодэксы, якія рэгламентуюць правілы афармлення географічных найменняў розных краін на беларускай мове. У першую чаргу апрацоўцы падлеглі назвы памежных тэрыторый. Так, складзены і зацверджаны кодэксы па перадачы літоўскіх, латышскіх, украінскіх, польскіх, рускіх тапонімаў¹.

Асноўныя **прыныцы** перадачы іншамоўных назваў на беларускую мову зводзяцца да наступнага.

1. Географічныя назвы перадаюцца на беларускую мову паводле прыныцы *транслітарацыі*, зыходзячы з іх афіцыйнага напісання, прынятага ў адпаведнай замежнай мове². Асноўнымі крыніцамі для ўстанаўлення аўтэнтычнай формы географічных назваў у мове-крыніцы служаць выдадзеныя ў апошнія

¹ ТКП 176-2009. Спосабы і правілы перадачы географічных назваў і тэрмінаў Латвійскай Рэспублікі на беларускую мову; ТКП 177-2009. Спосабы і правілы перадачы географічных назваў і тэрмінаў Украіны на беларускую мову; ТКП 187-2009. Спосабы і правілы перадачы географічных назваў і тэрмінаў Літоўскай Рэспублікі на беларускую мову; ТКП 236-2010. Спосабы і правілы перадачы географічных назваў і тэрмінаў Рэспублікі Польшчы на беларускую мову; ГКНП 13-012-2011. Тэхнічная інструкцыя па перадачы найменняў географічных аб'ектаў з рускай мовы на беларускую мову.

² Поўнацю выключаецца перадача географічных назваў шляхам даслоўнага перакладу тыпу, напрыклад, польскіх найменняў *Krasne* як *Чырвонае, Волатеры — Герой, Wspólne — Сумеснае або Супольнае*. Не дапускаюцца змяненні структурнага аблічча географічных назваў тыпу *Przedmieście — Прадмесце, Sunkowce — Сыркоўцы, Narasimowicze — Харасімавічы, Boratyniszczyna — Баратыньшчызна*. Перадаем па-беларуску *Піздмесце, Сыркоўцы, Харасімавічэ, Баратыньшчызна*.

гады нацыянальныя буйнамаштабныя карты, атласы, а таксама турыстычныя даведнікі, даведнікі населеных пунктаў, даведнікі адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу і іншыя падобныя нарматыўныя выданні.

2. Дыялектныя асаблівасці іншамоўных географічных назваў адлюстроўваюцца пры перадачы на беларускую мову толькі ў тым выпадку, калі яны замацаваліся ў афіцыйных нацыянальных тапанімічных формах.

3. Пры адсутнасці прамых адназначных графічных адпаведнікаў іншамоўных і беларускіх літар пад увагу бяруцца асаблівасці аўтэнтычнага вымаўлення назвы¹.

4. Транслітарацыя запазычаных географічных назваў праводзіцца з такім разлікам, каб афармленне транслітараванай назвы адлюстроўвала асноўныя беларускія фанетычныя асаблівасці і не супярэчыла арфаграфічным прыныцам сучаснай беларускай мовы².

У працэсе перадачы замежных тапонімаў улічваюцца наступныя асаблівасці беларускай арфаграфіі: цвёрдасць шыпячых, [p] і [ц] спрадвечнага; часткова аканне, а менавіта пераход [o] ў [a]; пераход [y] ў [j]. У мэтах максімальнага захавання зыходнага выгляду назвы не адлюстроўваюцца наступныя беларускія асаблівасці: дзеканне і цеканне (неадлюстраванне дзекання і цекання пры транслітарацыі дасягаецца за кошт напісання пасля *d, t* толькі непамякчальных галосных *э, ы, а, о, у*); яканне (ненаціскны [с] ў транслітараваных назвах перадаецца толькі праз непамякчальнае *э*); часткова аканне, а менавіта пераход [с] ў [а]; узнікненне прыстаўных гукаў перад пачатковымі [o], [y] (у словах іншамоўнага паходжання захаванне ненаціскага *э* і адсутнасць прыстаўных дапускаецца правіламі беларускай арфаграфіі).

5. Выключэнне з правілаў перадачы складаюць географічныя назвы, якія ва ўсходнеславянскай картаграфіі, энцыклапедычных і ў іншых афіцыйных пісьмовых выданнях традыцыйна замацаваліся ў іншай форме³.

Канкрэтныя правілы і спосабы перадачы іншамоўных літар і літарных спалучэнняў на беларускую мову дэтальна прадстаўлены ў названых вышэй кодэксах.

Аднак у ходзе канверсіі географічнага наймення, акрамя пошукаў фонаграфічных адпаведнікаў, у некаторых выпадках патрабуецца знайсці адказы на пытанні, не агавораныя ў згаданых кодэксах або раскрытыя ў іх толькі фрагментарна. Так, пры графічным выражэнні чужамоўнага тапоніма ўрэгулявання патрабуе напісанне складаных і састаўных назваў.

¹ Напр., гэта датычыць літар для абазначэння спецыфічных польскіх насаваў галосных *ę* і *ą*.

² Гл.: Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. — Мінск: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь, 2008. Далей — ПБАП.

³ Напр., польскія найменні *Кракаў*, а не *Кракуў*, *Лодзь*, а не *Лудзь*, *Беласток*, а не *Бялыстак*, *Аўгустоў*, а не *Аўгустуў* і пад.

Пакажам існуючыя праблемы такога плану на прыкладзе польскіх тапонімаў.

Па-першае, з напісаннем складаных і састаўных назваў звязаны блок сімвалічных арфаграм (правапіс вялікай літары).

У беларускай і польскай мове ўжыванне вялікай / малой літары пры напісанні шматслоўных геаграфічных найменняў па большасці пазіцый супадае: з вялікай літары пішуцца ўсе часткі складаных і састаўных геаграфічных найменняў: *Зялёны Луг, Аўстра-Венгрыя, Брэст-Літоўскі, Мінск-Мазавецкі, Карпуз-Бяроза і Bory Tucholskie, Dolny Śląsk, Górny Śląsk, Jelenia Góra, Mała Panew, Morskie Oko, Nowa Zelandia, Rzeka Świętego Wawrzyńca, Stary Sącz, Wielki Kaukaz, Wielki Kociol Śnieżny, Wielki Staw*; прыметнікі *паўднёвы, паўночны, усходні, заходні* (адпаведна *południowy, północny, wschodni, zachodni*) пішуцца з вялікай літары, калі з'яўляюцца інтэгральнай часткай геаграфічнага наймення (*Паўночны полюс, Заходняя Еўропа і Beskidy Wschodnie, Europa Zachodnia, Morze Północne, Przylądek Północny, Republika Południowej Afryki, Tatry Zachodnie, Wyspa Południowa, Zachodni Brzeg (Jordanu), Ziemia Północna*) і з малой, калі абазначаюць частку тэрыторыі (*над паўночнай Беларуссю рухаецца цыклон і zwiadziłem zachodnią Europę*, г. зн. *zachodnią część Europy*) (гл. ПБАП, § 27 і «Pisownia polska»¹, п. 18.24). Адпаведна ў гэтай частцы перадача польскіх назваў на беларускую мову не выклікае пытанняў.

Аднак у польскай арфаграфічнай традыцыі існуюць і спецыфічныя правілы, датычныя ўжывання вялікай / малой літар у геаграфічных найменнях:

а) калі ўласная назва складаецца з двух членаў (тапанімічнага і наменклатурнага) і другі член з'яўляецца нязменным назоўнікам, то першы член (тыпу *góra, nizina, półwysep, cieśnina, tama, kanał, morze, jezioro, wyspa, pustynia, wuzyna* і г. д.) пішацца з малой літары, а другі — з вялікай, напрыклад: *morze Marmara, półwysep Hel, pustynia Gobi, wyspa Uznam*; калі ж уласная назва складаецца з двух членаў і другі член уяўляе сабой назоўнік у родным склоне або прыметнікам у назоўным склоне, абодва члены пішуцца з вялікай літары, напрыклад: *Cieśnina Beringa, Góra Kościuszki, Morze Barentsa, Hala Gąsienicowa, Kanał Panamski, Przełęcz Dukielska, Puszcza Niepołomska, Wuzyna Małopolska*;

б) з вялікай літары ў польскай мове пішуцца абодва кампаненты (наменклатурны і тапанімічны) састаўной геаграфічнай назвы, калі назва з'яўляецца цэласным найменнем аб'екта (*Morze Bałtyckie, Puszcza Białowieska*); з малой літары пішуцца абодва названыя кампаненты геаграфічнай назвы, калі назва ўяўляе сабой спалучэнне наменклатурнага кампанента з адыменным пры-

метнікам, утвораным ад самастойнай геаграфічнай назвы (напрыклад, назвы геаграфічных адзінак) тыпу *województwo lubielskie*.

Пры перадачы на беларускую мову такіх шматслоўных найменняў традыцыйна ўлічваецца беларуская норма, згодна з якой адыменныя прыметнікі, утвораныя ад геаграфічных назваў, пішуцца з вялікай літары, а наменклатурныя тэрміны — з малой: *Балтыйскае мора, Люблінскае ваяводства, Белаежская пушча, Сапун-гара, Князь-возера* [гл.: ПБАП § 27, ТКП 236-2010. Спосабы і правілы перадачы геаграфічных назваў і тэрмінаў Рэспублікі Польшча на беларускую мову, п. 6.3.7].

Па-другое, пры афармленні складаных і састаўных назваў пытанні ўзнікаюць у дачыненні да лінейных арфаграм (афармленне слоў асобна, злітна і праз злучок).

У польскай мове сустракаюцца асобнаафармленыя і дэфісныя складаныя і састаўныя назвы: *Miszkieniki Wlk., Kozłowy Ług, Nw. Ostrów, Ostrów Pld., Nw. Łuplanka і Malawicze-Dln., Malawicze-Grn., Horczaki-Grn., Słójka-Borowszczyzna, Walily-Stacja, Ozierany-Mł., Nowe-Mokran, Mała-Klonowica, Horoski-Duże, Stare-Buczycze*. Прыназоўнікі, ужытыя ў сярэдзіне шматслоўных назваў, не выдзяляюцца злучкамі, напрыклад, *Gródek nad Dunajcem, Nakło nad Notecią, Świder koło Warszawy* або *Gródek n. Dunajcem, Nakło n. Notecią, Świder k. Warszawy* (гл. Pisownia, п. 18.24.4).

У беларускай мове складаныя ўласныя назвы паселішчаў з пачатковай часткай *нова-(нава-), стара-, верхне- (верхня-), ніжне- (ніжня-), сярэдне- (сярэдня-)* і інш. пішуцца злітна: *Новалукомль, Навасады, Навагрудак, Старакожэўка, Верхнядзвінск, Ніжнявартэўск, Сярэдняборск, Краснаполле, Крутагор'е, Светлагорск*; складаныя назвы геаграфічных аб'ектаў пішуцца праз злучок *Камянец-Падольскі, Буда-Кашалёва, Давыд-Гарадок, Камень-Кашырскі*, словы ў геаграфічных уласных назвах, якія з'яўляюцца спалучэннем поўнага прыметніка з назоўнікам (пры гэтым прыметнік знаходзіцца ў прэпазіцыі), пішуцца асобна: *Стары Свержань, Старыя Дарогі, Белы Груд, Вялікія Радванічы, Вялікія Якентаны, Новыя Якентаны, Малыя Шумілішкі, Малыя Яцыны, Дольныя Каменны Лог*; уласныя геаграфічныя назвы, якія з'яўляюцца спалучэннем назоўніка з назоўнікам у месным склоне і прыназоўнікам *на* пішуцца праз злучок: *Растоў-на-Доне, Франкфурт-на-Майне* (гл. ПБАП, § 35, п. 1, 3, 6).

Такім чынам, у беларускай і польскай мове аналагічныя назвы ў шэрагу выпадкаў афармляюцца паводле розных прынцыпаў (напрыклад, польскія назвы, якія складаюцца з назоўніка і залежнага прыметніка тыпу *Stare-Buczycze*, па-беларуску прынята пісаць асобна — *Старыя Бучыцы*). У такой сітуацыі ў дачыненні да польскіх назваў пры перадачы па-беларуску можна прапанаваць захоўваць аўтэнтычнае польскае дэфіснае або раздзельнае напісанне. Такі варыянт бачыцца аптымальным, паколькі дазваляе пазбегнуць скажэння

¹ Гл.: «Pisownia polska», раздзел «Pisownia nazw własnych» (гл.: «Zasady pisowni i interpunkcji» [Электронны рэсурс]. — 2011. — Рэжым доступу: <http://so.pwn.pl/zasady.php?id=629595>. — Дата доступу: 11.09.2016, далей — Pisownia).

зыходнай формы, што з'яўляецца адным з асноўных сучасных патрабаванняў да правіл трансляцыі назваў з мовы ў мову.

Акрамя таго, у польскай мове паўтаральныя элементы шматслоўных назваў тыпу *Dln., Grn., Wlk., Ml., Nw., Str., Pln., Pld.* могуць або скарачацца (*Malawicze-Dln., Malawicze-Grn., Horczaki-Grn., Horczaki-Dln., Miszkieńiki Wlk., Nw. Ostrów, Ostrów Pln., Ostrów Pld., Ozierany-Ml., Ozierany-Wlk., Nw. Łuplanka, Nw. Łuka, Nw. Masiewo, Nw. Pawłów, Malaszewicze-Ml., Żłobek-Ml., Nw. Dwór, Nw. Rogożyn, Str. Rogożyn*) або падавацца ў поўным выглядзе (*Horoszeki-Duże, Horoszeki-Male, Nowe-Mokrany, Malaszewicze-Duże, Mala-Klonowica, Duża-Klonowica, Dobryń Duży, Żłobek-Duży*). Элементы *Nw., Str.* пры гэтым знаходзяцца перад асноўнай назвай (*Nw. Dwór, Nw. Rogożyn, Nw. Ostrów, Nw. Łuplanka, Nw. Łuka, Nw. Masiewo, Nw. Pawłów, Str. Rogożyn*), а іншыя элементы размяшчаюцца, як правіла, пасля асноўнай назвы (*Malawicze-Dln., Malawicze-Grn., Horczaki-Grn., Horczaki-Dln., Miszkieńiki Wlk., Ostrów Pln., Ostrów Pld., Ozierany-Ml., Ozierany-Wlk., Malaszewicze-Ml., Żłobek-Ml.*).

Пры беларускай перадачы такіх польскіх назваў скарачаныя часткі *Dln., Grn., Wlk., Ml., Nw., Str., Pln., Pld.* і пад. прынята паслядоўна раскрываюцца да поўнай формы (*Malaszewicze-Ml. — Малашэвічэ-Малэ, Malawicze-Dln. — Малавічэ-Дольнэ, Malawicze-Grn. — Малавічэ-Гурнэ, Miszkieńiki Wlk. — Мішкєнікі Вельке і г. д.*) з улікам родавай прыналежнасці галоўнай часткі назвы (*Żłobek-Ml. — Жлобэк-Малы, Horoszeki-Male — Харошкі-Малэ; Nw. Dwór — Новы Двор, Nw. Łuka — Нова Лука, Nw. Masiewo — Новэ Мачева*). Такі падыход, на нашу думку, можна прызнаць прымальным, паколькі ён адпавядае ўсходнеславянскай тапанімічнай традыцыі. Заўважым, што часткі польскіх складаных назваў пры перадачы на беларускую мову не павінны мяняць пазіцыі адна адносна другой і падавацца ў тым парадку, у якім яны размешчаны ў польскай мове. Варыянты з пазіцыйным перамяшчэннем частак назвы, якія ў асобных выпадках сустракаюцца пры рускамоўным афармленні польскіх тапонімаў (*Nowe-Mokrany — Мокраны Новае, Mala-Klonowica — Клёновица Мала, Duża-Klonowica — Клёновица Дужа*) мы лічым недапушчальнымі.

Такім чынам, пры перадачы польскіх назваў на беларускую мову неабходна звяртаць увагу не толькі на асаблівасці літарнага адлюстравання найменняў, але і на арфаграмы ўмоўнага характару (нялітарныя), бо прынцыпы іх афармлення, прынятыя ў мове-крыніцы і прымаючай мове, могуць уступаць у супярэчнасць.

Неабходна выпрацаваць паслядоўныя прыёмы канверсіі найменняў у гэтым арфаграфічным сектары. Тут патрабуецца гнуткі падыход, трэба знайсці разумны кампраміс паміж нормамі дзвюх кантактуючых моў. З аднаго боку, па магчымасці захаваць зыходны выгляд назвы, што ў далейшым спрыяе ажыццяўленню аб'ектыўнай рэтранслітарацыі, а з другога боку, улічыць правапісныя традыцыі мовы-рэцыпіента, каб іншамоўнае найменне натуральна глядзелася ў тэксце.

У цэлым, на наш погляд, нармалізацыя перадачы польскіх географічных назваў на беларускую мову ў апісаным вышэй кірунку будзе садзейнічаць устанаўленню іх аднастайнай беларускай формы, што дазволіць пазбегнуць разнабоў ў картаграфічнай і геадэзічнай практыцы, у рабоце пашпартнавізавых службаў і станоўча паўплывае на эфектыўнасць працы органаў дзяржаўнага кіравання, міждзяржаўных устаноў, сродкаў масавай інфармацыі.

